

Valentin Miklobušec

OBITELJ I KRIZA NJEZINE EDUKATIVNO- -SOCIJALNE FUNKCIJE

Rođenjem dijete stupa na životnu stazu koja treba da ga dovede do ljudske zrelosti. Da bi se postigao taj cilj, treba uložiti mnogo truda, a u tome kroz dugi niz godina velika je uloga i njegovih roditelja. Osim skrbi za tijelo, treba se brinuti i za razvoj duha kako bi se mladi čovjek s vremenom potpuno uključio u društvo. To se postiže edukacijom i socijalizacijom.

Edukacija je proces sazrijevanja ličnosti u sebi, a socijalizacija je uključivanje čovjeka u širu ljudsku zajednicu. Oba procesa teku simultano i uzajamno se potpomažu i popunjuju. Samo njihovim skladnim proživljavanjem narasta zrela ličnost. Čovjek je socijalno biće i po naravi je usmjeren na ljude oko sebe. Pojedinačnik se u društvo mora uključiti tako da se u njemu sasvim normalno osieća. Samo tada društvo i njega prihvaća i priznaje svojim. Uz tako obostrano prihvaćanje obostrana je korist. Društvo pomaže pojedincu, a pojedinac obogaćuje društvo. Zato se od pojedinca traži unutrašnja osobna odgojenost i vanjska prilagodljivost, a od društva nepristranost. Proces edukacije i socijalizacije počinje u obitelji, kao proces stvaranja ličnosti, i to je jedna od njezinih najznačajnijih funkcija. Međutim, suvremena obitelj jedva može ispuniti tu funkciju, pa zato i kažemo da je ta funkcija obitelji danas u krizi.

Rekli smo da je čovjek po naravi socijalno biće. Doista, nema društva bez pojedinaca, kao ni pojedinca bez društva. Svaki čovjek svojim životom i radom unosi među ljude s kojima živi sve ono što je primanjem života baštini i njegovom izgradnjom stekao, to jest unosi sve ono što on sam jest. Iz toga jasno slijedi da, formirajući čovjeka, obitelj neizravno formira i društvo. Društvo je ono što je obitelj.

Nema, međutim, društva kojemu bi bilo svejedno kakvi su njegovi pojedinci. Zato društvu ne može biti svejedno kakve su obitelji. No, valja imati u vidu da obitelj i šire društvo nemaju uvijek iste ideale. U eventualnom neslaganju društvo je u boljoj poziciji, bar na dulji rok, jer mu za suzbijanje obiteljskog utjecaja na djecu stoje na raspolaganju različite mogućnosti rekreativno-zabavnog i školskog karaktera. Osim toga, masovnom propagandom društvo utječe i na obitelj. Iako taj naizmjeničan utjecaj nije uvijek primjetan, ipak je uvijek prisutan. Društvo je ono što

je čovjek, i čovjek je ono što je društvo. Zato ne može biti indiferentnog društva ni pojedinca. Svatko ima svoj ideal i nastoji ga realizirati, a to uzrokuje konfliktne situacije u kojima se aktiviraju različiti obrambeni ili agresivni mehanizmi. Sve to edukaciju i socijalizaciju čini još potrebnijom. Pogledajmo stoga obiteljsko tlo koje više nije kadro ispunjavati tu svoju funkciju. Učinit ćemo to tako da najprije pogledamo ambijent edukacije i socijalizacije, zatim ulogu roditelja te na kraju ulogu slobodnog vremena i masovnih medija u edukaciji i socijalizaciji djece.

1. Ambijent edukacije i socijalizacije djece

Edukacija i socijalizacija djeteta i mladog čovjeka dugotrajan su proces. Počinje u najranijem djetinjstvu, neki misle čak pod majčinih srcem, a završava postizanjem četverostruke zrelosti: tjelesne, umne, emotivne i ćudoredne. Najveći utjecaj na malo dijete ima onaj tko ga hrani, grije i brani, jer time zadovoljava njegove najosnovnije potrebe za održanje. Ako je zadovoljavanje tih potreba popraćeno iskazima prave ljubavi, dijete doživljava da je voljeno. Biti voljen — nuždan je preduvjet za normalan razvoj, slobodu izražavanja i stupanje u dodir s ljudima oko sebe. Zato je majka po svojoj ulozi najpozvanija da svojem djetetu bude ulaz kroz koji će ući u društvo. »Upravo s njom dijete najviše živi, i po njoj, kroz brige i poslove svagdašnjice, ono upoznaje stvari i uči se njima služiti, uvodi se u svijet koji ga okružuje. Sve to uvođenje zbiva se u ozračju intimne sigurnosti koja zrači iz majčine osobe, u ozračju nježnosti i ljubavi, koja je prijeko potrebna djetetu jer određuje njegov vlastiti osjećaj sigurnosti i uvjet je svega daljnjeg napretka. Dijete će se osamostaliti samo onoliko koliko bude sigurno da ga majka čuva.«¹

Nakon majke otac je najpozvaniji da pridonese razvoju svojega djeteta. Za njega, međutim, znamo da je sve manje prisutan u obitelji, a sve angažiraniji u profesionalnom poslu. Stoga se s pravom postavlja pitanje je li suvremena obitelj u svojoj konkretnosti još uopće kadra ispuniti edukativno-socijalnu ulogu? Je li, naime, kadra pružiti djetetu uvjete za normalan rast i razvoj ličnosti?

Dijete obično usvaja vrednote koje svojim životom i radom ističu i afirmiraju njegovi roditelji, a kadšto i djed i baka. Kad krene na ulicu i u školu, može se susresti s novim vrednotama, zbiljskim ili prividnim, za koje netko živi ili ih bar propagira. To znatno otežava ulogu obitelji na odgojnom planu, a posebno kršćanske obitelji. Roditelji vjernici razvijaju u djetetu svijest o nadnaravnom, a ateistički odgoj nastoji to na svaki način suzbiti. Socijalističko društvo s ateističkim nazorom na život i svijet nastoji se reproducirati u odgoju djece i mladih monopolizirajući tu aktivnost za sebe. Iako mu to potpuno ne uspijeva, ipak dvije različite, a katkad i netolerantno postavljene koncepcije — teistička i ateistička — uzro-

¹ P. A. OSTERRIETH, *Introduction à la psychologie de l'enfant*, Georges Thone, Liège 1974°, str. 73.

kuju konfliktno stanje u dušama djece i mladih naraštaja. Taj konflikt dijete doživljava od rane dobi jer više nema homogenog društva u kojem bi se razvijalo. Ni država, ni grad, ni nacija, ni selo, ni ulica, ni obitelj (bar katkad!) nisu više homogenih nazora. Ljudi žive fizički blizu, ali su im shvaćanja i interesi najoprečniji. Za takav suživot treba se pripremiti, ali se ljudi grupiraju po ključu etničke, političke, kulturne, profesionalne, klasne, rasne, religiozne ili još neke druge pripadnosti. U tom suživljavanju ili nesuživljavanju veliku ulogu imaju predrasude koje stariji uspješno prenose na mlađe, tako da mlađi naraštaji ponavljaju i pogreške svojih starih.

Zbog zaposlenosti obaju roditelja, osobito majke, dijete je prisiljeno da vrlo rano bude samo. Roditelji nastoje da ih zamijeni baka, kućna pomoćnica, dobra susjeda ili netko drugi, ali ta zamjena nikad nije odgovarajuća. Nije rijedak slučaj da dijete ostane i samo među hrpom igračkaka ili pred uključenim televizorom. Društveni standard svakako nije tako visok da bi djeci svih zaposlenih roditelja osigurao smještaj i čuvanje u jaslama, odnosno vrtićima.

Roditelji misle da su djed i baka njihova najbolja zamjena za emotivni razvoj djeteta. Svi drugi oblici nadomještanja svode se uglavnom na čuvanje i hranjenje, i jedva mogu dati nešto više od toga. Najgore je rješenje kad dijete ostane prepušteno samo sebi, ali i to se događa. Jedna anketa provedena među 1479 zaposlenih žena-majki pokazuje koliko njih svojoj djeci od prve do sedme godine života ne može posvetiti potrebnu brigu.

Oblici brige za dijete

	Ž	M	MiŽ	DiB	KP	O	N	bez o.
1. Čuvanje, nadzor	21,2	11,0	19,1	21,0	7,6	8,6	1,4	10,1
2. Pomoć u obitelji	16,7	11,0	14,0	4,5	0,6	2,0	11,6	39,6
3. Briga za djetetove obveze	28,5	12,6	18,5	4,9	0,9	1,8	5,2	27,6
4. Kazne i nagrade	25,8	19,0	23,1	3,0	0,2	0,3	0,4	24,6
5. Izlasci i rasonoda	27,6	17,4	22,3	4,2	0,8	0,5	3,1	24,1
6. Daje djetetu objašnjenje	29,5	18,3	18,4	3,6	0,3	0,5	3,2	26,2
UKUPNO	24,9	14,9	19,2	6,9	1,7	2,3	4,7	25,4 ²

² Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, *Žena između rada i porodice*, Zagreb 1975, str. 65. (U daljnjem citiranju samo ŽIRP.).

Osim majki koje brigu za djecu ne mogu povjeriti nikome (rubrika N), mogli bismo pitati tko se krije pod rubrikom »O« (ostali), i zašto je toliko ispitanica uskratilo odgovor. Ne spadaju li možda postoci »bez odgovora« u rubriku »nitko«? To je ono čega se s pravom treba bojati. U večernjem televizijskom Dnevniku 21. siječnja 1982. mogli smo čuti da 60% djece zaposlenih roditelja ostaje zatvoreno u kući dok su roditelji na poslu.

Gornja tablica otkriva još neke negativnosti u životnim uvjetima današnje djece od 1. do 7. godine. Svrstamo li oblike brige o djeci i njihova odgoja sustavno u kolonu prema postotku dobivenih odgovora, vidimo što se djeci daje a što ne daje.

1. Čuvanje i nadzor daje se u	88,5% slučajeva
2. Briga za izlaske i rasonodu u	72,8% slučajeva
3. Briga o nagradama i kaznama u	71,4% slučajeva
4. Osigurani odgovori na dječja pitanja u	70,6% slučajeva
5. Briga o dužnostima djece (da ih ispune!) u	67,2% slučajeva
6. Pomoć u učenju pruža se u	48,0% slučajeva ³

Iz ovoga je očito da se stariji uglavnom brinu za čuvanje i nadzor nad djecom što se svodi na naredenja i zabarane, dok je briga za intelektualni i moralni razvoj preslabo zastupljena, a briga za vjerski razvoj nije ni spomenuta.

Nema sumnje da su djeca koja su povjerena specijaliziranim ustanovama u velikoj prednosti pred ostalom djecom što se tiče intelektualnog razvoja. Takva su djeca otvorenija i snalažljivija. Ali specijalizirane ustanove za djecu ne predviđaju vjerski odgoj djece; dapače, želi se da tog odgoja ne bude. Ali budući da je takvih ustanova daleko premalo, edukacija i socijalizacija djece vrlo je otežana. Teoretski je u rukama roditelja, najčešće zapravo ni u čijim rukama. Poznato je da suvremena obitelj živi na okupu tako malo da je djeca jedva i doživljavaju kao zajednicu. Većina brakova ima samo dvoje djece. I to je bolje nego samo jedno, ali dvoje nije dosta da bi se stvorio pozitivni ambijent za edukaciju i socijalizaciju. Premalo je, naime, subjekata koji bi taj ambijent obogaćivali raznolikošću. Mnogi psiholozi misle da je za to potrebno najmanje troje djece. Očekivali bismo da će roditelji s manjim brojem djece bar toj djeci posvetiti veću pažnju. Međutim, vidimo, da oni slobodno vrijeme i sile ulažu u svoju profesiju, a djeca ostanu jednako prikraćena njihove prisutnosti. Tome je osobito sklon otac, pogotovu ako svoju roditeljsku skrb svodi samo na brigu za djetetove tjelesne potrebe. Ako dijete bude prepušteno samo majci, u opasnosti je da se razvije jednostrano, jer usvaja njezine mane koje nitko ne ispravlja. Osim toga, ako je u obitelji samo jedno dijete, u opasnosti je da se prije »egoizira« nego »socijalizira«.

³ Isto, str. 66.

Poseban problem za odgoj i socijalizaciju mladog ljudskog bića pojavljuje se u onoj fazi njegova razvoja kada dolazi potpunoj svijesti o svojem JA i o društvu u kojem živi i u koje bi se imao uključiti. Tada je potrebno da slobodu usklađuje s odgovornošću, svoje uvjerenje sa zahtjevima društva. Stoga je poseban problem što društvo s ateističkim poimanjem života želi homogenost u praksi, pa pojedinac s drukčijim shvaćanjem ima manje šanse za napredak. Strah od marginalizacije, blokade i ugroženosti ima svoj učinak na karakter mladoga čovjeka. Kako živjeti u socijalnom smislu solidarno s onima koji me zbog mojeg drukčijeg uvjerenja podcjenjuju? To pitanje mladi često postavljaju svojim katehetama, i to već u prvim godinama srednje škole, a katkad i prije. Kompleksnost tog problema možemo naslutiti ako se sjetimo da spoznaja utječe na emocije, a emocije na stavove. Sve što je mladi čovjek primao od najranijeg djetinjstva originalnost je njegova JA koji želi biti priznat i poštovan, a to se uvijek ne dešava. Zbog mnoštva suprotnih shvaćanja s kojima se susreće oko sebe, već i dijete postaje sumnjičavo, nepovjerljivo. Da bi se mladi čovjek što prije snašao i sa što manje gubitaka prebrodio tu krizu, potrebno ga je već zarana odgajati za kritičnost i samokritičnost, za donošenje samostalnog suda na temelju onoga što vidi. Ta sposobnost potrebna mu je i prema van da bi prosudio situaciju oko sebe, i prema unutra da bi prosudio sebe.

Dok su djeca mala, usvajaju stavove svojih roditelja, ali će s vremenom htjeti čuti i opravdanje. Roditeljska nedosljednost najteže ih zbunjuje. Učiti lijepa načela a pokazivati loš primjer, najozbiljnija je zapreka na putu prema kompletnoj ličnosti. Stoga razvijanje samostalnog suda u djece i roditelja sili na dosljednost, jer bi u suprotnom u očima djece mogli izgubiti svaki autoritet. Odgajanje nije svojevrсна dresura. Načela koja nisu potvrđena životnom praksom slabo djeluju. Mladi odbacuju i njih i njihove nosioce.

Pravilan razvoj djeteta pretpostavlja u prvom redu pravilan razvoj njegova emotivnog života. Dijete se osjeća sretno samo ako je voljeno, i što je više onih koji ga vole, ono je još više sretno. U tome se ono ne da varati. Sa sigurnošću razlikuje geste koje znače ljubav od onih koje su izraz službene dužnosti. To je razlog zašto ni najuređenije jaslice, ni najčarobniji vrtić ne mogu nadoknaditi majčino krilo. No isto tako može se odmah dodati da ni najbolja majka ni otac nisu kadri nadomjestiti još jednog brata ili sestru koji su još bliži djetetovim dimenzijama.

Obiteljski ambijent modernog stana u kojem djeca danas žive daleko je od idealnog, iako mnogo roditelja misli da su dostignuti najpovoljniji uvjeti. Obično su to jednostrana gledanja. Anketiranje zaposlenih majki potvrđuje da ni one nisu zadovoljne onim što daju svojoj djeci. Na pitanje, misle li da li njihova zaposlenost izvan kuće djeluje pozitivno ili negativno na odgoj njihove djece, 1479 majki dalo je slijedeće odgovore:

— djeluje pozitivno	283 (19,1 ⁰ /o)
— djeluje negativno	720 (48,7 ⁰ /o)
— mislim da nema utjecaja	321 (21,7 ⁰ /o)
— nisam razmišljala o tome	141 (9,5 ⁰ /o)
— nije dalo odgovor	14 (1,0 ⁰ /o) ⁴

Poznavaoce prilika ne iznenađuje činjenica što gotovo polovica ispitanica izjavljuje da njihov rad izvan kuće djeluje negativno na odgoj njihove djece. Treba ipak napomenuti da tako izjavljaju uglavnom majke s manjom školskom izobrazbom pa, prema tome, i s manje uglednim radnim mjestom i manjom mjesečnom plaćom. One školovanije i bolje plaćene smatraju da njihova odsutnost nema utjecaja, ili da čak djeluje pozitivno. Time, dakle, još nije dobiven potpun odgovor. Vrlo je vjerojatno da se radi i o psihološkom dživljavanju priznatosti ili nepriznatosti. Naime drukčije se doživljavaju djeca koja na pitanje što ti je mama odgovaraju liječnica od one čiji je odgovor čistačica. Dijete čistačice moralo bi biti vrlo inteligentno i obljubljeno kako bi rekompenziralo osjećaj društvene zapostavljenosti koja nipošto ne djeluje pozitivno na djetetov razvoj.

Fizička premorenost roditelja sigurno djeluje negativno na obiteljsko ozračje, pa, prema tome, i na odgoj djece. Zbog svoje fizičke, a još više i nervne premorenosti, roditelji ne mogu djeci posvetiti ni svoje slobodno vrijeme ni potrebnu strpljivost. Prisutnost djece ih umara i razdražuje, ne mogu podnositi njihove nestašluke pa ih prestrogo kore ili čak kažnjavaju. U djeci to stvara osjećaj krivnje, gube pouzdanje i povjerenje i u sebe i u roditelje. Djeca se emotivno otuđuju od svojih roditelja i zbog te otuđenosti mnogo trpe. Promašaj u odgoju je potpun ako svoje ukore još poprate riječima: »Ja se zbog tebe toliko mučim«, ili »da nema tebe, kako bi lijepo bilo!« Djeca ne shvaćaju da se zbog njih netko muči, a pogotovu ne bi htjela da se zbog njih muče upravo roditelji na koje su emotivno najviše vezani. Takav rječnik i takvo vladanje roditelja sugerira mladima da ne rađaju djecu koja su samo muka i balast, zapreka dobrom osjećaju roditelja.

U tijesnim gradskim stanovima djeca su prečesto i nepotrebno svjedoci svih napetosti među odraslima pa i među roditeljima. Svjedoci su dapače i bračne nevjernosti među njima, njihovih svađa i fizičkog obračunavanja, a to dovodi u sumnju moralni integritet svih roditelja i odraslih.

Djeca razvedenih roditelja pate od teških duševnih trauma zbog lošeg primjera što su im ga dali njihovi roditelji i poseban su problem u edukaciji i socijalizaciji. O tome svjedoče mnogi slučajevi odbjegle djece ili one koja su zbog maloljetničke delinkvencije dospjela u odgojno-po-

⁴ Isto, str. 69.

pravne domove. Bježeći iz nepodnosivih prilika u kući, dijete dospijeva među svoje vršnjake na ulici koji pate od sličnih problema, te se nastoje potvrditi u pušenju, krađi, alkoholu, drogi i seksu.

Suvremena obitelj zahvaćena je i »potrošačkim mentalitetom«, što znači da nema ispravnu ljestvicu životnih vrednota. Dodamo li tome još »kult tijela« koji se propagira različitim reklamama, kult sporta i estradne umjetnosti, a sve je to prisutno u obitelji preko masovnih-medija, imat ćemo potpuniju sliku o obiteljskom odgojnom ambijentu. Važno je istaknuti i negativne strane tog ambijenta jer su one češće no što bi to površnji promatrač mogao zaključiti, a pastoralni radnik poslan je u prvom redu tim najpotrebnijima, naravno, ako žele primiti poruku o drukčijem životu.

2. Otac i majka u edukaciji i socijalizaciji djece

Obitelj je prirodna zajednica roditelja i djece i, kao takva, odgaja i socijalizira sve svoje članove. Mladima je najpouzdanije redovno jamstvo da će se pripremiti na svoju životnu ulogu. Roditeljska je uloga u tome nezamjenjiva, ali je u njoj drukčije angažiran otac, a drukčije majka. Najidealnije je kad se oni u tom poslu nadopunjuju. O njihovu zajedničkom i usklađenom stavu ovisi zdravlje i napredak djece, te napredak i sklad društva, jer društvo je takvo kakva je obitelj. No to se isto može reći i za Crkvu.

Edukativno-socijalna uloga obitelji često se gleda jednostrano, samo kao obveza roditelja, a premalo se ističe da je to i pravo djece. Kao što začeto dijete ima pravo na život i zločin je ubiti ga, tako i rođeno dijete ima pravo na odgoj i smještaj u društvu i zločin je zanemariti ga. Odgovorno roditeljstvo ne odnosi se samo na rađanje djeteta nego i na njegovo dovođenje do kompletne ličnosti, a pod tim se za kršćane podrazumijeva i život po Evandelju.

Na odgoj i socijalizaciju djeteta usmjerene su sve one roditeljske aktivnosti koje mu pomažu da uzraste u zrelu ličnost sposobnu da odgovara za sebe i za svoje čine aktivno sudjelujući u društvu prema svojim sposobnostima. Dijete ima takve biofizičke i psihosocijalne potrebe da je obitelj najprikladniji ambijent za njihovo zadovoljavanje. Ipak, ne bilo koja i bilo kakva obitelj, nego samo ona u kojoj vlada sklad između muža (oca) i žene (majke) s najmanje troje djece, jer »... teško je dobro odgojiti jedinca ili jedinicu. Opasnost je da postanu i ostanu egoisti i razmaženi. Dvoje djece budu često međusobno rivali i razvijaju se u nametljive i neugodne ljude. Tek s troje djece počinje zdrava diplomacija«. ⁵

Malokad se nađu roditelji koji su uvjereni da ih bilo tko može adekvatno zamijeniti, makar to bila i specijalizirana ustanova. Opće je uvjerenje da sve takve ustanove moraju biti roditeljima samo na pripomoć, a ne nji-

⁵ J. WEISSGERBER, *Ljubav u obitelji*, Zagreb 1974, str. 109.

hova zamjena, osim u ekstremnim slučajevima. Čak i djeca koja su zbog nesređenih prilika između oca i majke smještena u odgovarajuću društvenu ustanovu plaću za mamom i tatom ili bar za jednim od njih. Psiholozi i pedagozi općenito su uvjereni da je i »najgora obitelj« bolja od jaslica i vrtića, samo ako zadovoljava minimum svoje obveze prema djetetu.

Rađanjem i odgajanjem djece roditelji su graditelji budućnosti i povijesti ljudske zajednice. Budućnost se uvijek ziba u kolijevci sadašnjosti. Pravilnim odnosom prema djeci roditelji već unaprijed uklanjaju rušilački sukob generacija. Odgoj nije nabijanje mladog čovjeka u kalup, nego razvijanje svih njegovih psihofizičkih i emotivnih sposobnosti u originalnu ličnost koja će imati pravilan odnos prema sebi, prema ljudima oko sebe i prema Bogu. S takvim odnosom dijete se upoznaje upravo u obitelji. Tu naime počinje njegova suradnja i suživot s različitim naraštajima, subjektima i uvjerenjima.

Oba roditelja ne shvaćaju uvijek svoju ulogu jednako važnom, a katkad su i spriječeni da je ostvare. Odatle i razlike u stvarnoj brizi za djecu u oca i majke. Zbog specifične dojučerašnjice i socio-ekonomske današnjice otac često misli da je njegova prvotna zadaća osiguravanje materijalne baze za život obitelji, a da odgoj djece u prvom redu pripada majci. Njegovo vrijeme da stupi na scenu doći će tek onda kad majčin autoritet ne bude više dovoljan za održavanje kućnog reda. To je pogrešno, kao i mišljenje da djetetova socijalizacija teče sama od sebe time što ono ide u vrtić, u školu i u društvo svojih vršnjaka. Najviše asocijalnih tipova ima baš među onima koji nikad nisu izlazili iz okvira svojeg naraštaja, a i maloljetničke bande formiraju se uglavnom u sklopu iste generacije. Za pravilan odgoj i socijalizaciju, uz majku, potreban je i otac. To potvrđuju i slučajevi »nepotpunih« i »krnjih« obitelji, o kojima smo govorili prikazujući kako nestabilnost braka ugrožava djecu.

»Smatra se da je jedan roditelj bez drugog u vrlo teškoj situaciji obzirom na odgoj djece. Utvrđeno je da djeca iz 'nepotpunih' obitelji postižu u školi prosječno slabije rezultate od djece iz potpunih obitelji. Također je utvrđeno da su djeca iz »nepotpunih« obitelji više ljutita, više upućena sama na sebe, manje osjetljiva za socijalna priznanja, sebičnija, manje sposobna za samokontrolu i brže se obeshrabruju u teškoćama. . . Dijete iz 'nepotpune' obitelji prate obično slijedeće posljedice: povlači se u sebe kad vidi da mora živjeti samo uz jednog roditelja, počinje prezirati roditelje, stalno se uspoređuje s djecom iz potpunih obitelji uz osjećaj manje vrijednosti, postaje 'razdvojeno', jer se mora prilagođavati na dvije različite strane (uz oca i mater koji se ne podnose!), trpi od straha pred očuhom ili maćehom . . . Čak i dulja odsutnost jednog od roditelja negativno djeluje na razvoj djeteta. Istraživanja u našoj zemlji su pokazala da takva djeca intelektualno zaostaju, a emocionalno i socijalno se vrlo loše prilagođuju.«⁶

⁶ D. ĐORĐEVIĆ, *Velike brige i mali saveti*, Gornji Milanovac 1975, str. 191—192

Može se reći da do zadovoljavajućih rezultata dolaze samo ona od takve djece koja su svjesno nastojala nadoknaditi ono što im je uzmanjkalo nedostatkom jednog od roditelja.

Koje uloge u odgoju i socijalizaciji djece više preuzima otac a koje majka, i tko od njih dvoje ima prioritet, pokazuju različite ankete provedene među zaposlenim majkama. Na temelju anketnih podataka o edukativnoj funkciji obitelji u kojima je majka zaposlena izvan kuće, a to je danas većina majki, dr. Ante Vukasović, izvanredni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, zaključuje slijedeće: »Rezultat ankete jasno pokazuje da se o odgoju male djece do sedam godina najviše brinu njihovi roditelji. . . Ponajviše žena, onda podjednako muž i žena, žena, i zatim muž. Njih dvoje su oko odgoja djece angažirani u 60% ispitanih slučajeva. To je pozitivan rezultat, jer u predškolskoj dobi roditeljska briga i nježnost su prijeko potrebni i nitko ih ničim ne može uspješno nadoknaditi. U 24,90% slučajeva majka ima apsolutni primat pred svim ostalima angažiranim oko djece, pa čak i pred svojim mužem koji je zastupljen samo u 14,90% slučajeva. Majka vodi u ukupnoj angažiranosti i u svakom pojedinom vidu. Ali i ovdje se konstatira da odnosi angažmana kvantitativno i kvalitativno ovise o nivou školske izobrazbe roditelja. Kod roditelja visokoškolske izobrazbe otac i majka dijele podjednako brigu za djecu.«⁷

Prilike se bitno ne mijenjaju ni u djece od 8. do 14. godine. I za njih se više brine majka, zatim podjednako oboje i tek na trećem mjestu sam otac.⁸

Posve je logično da se za djecu najviše brinu njihovi roditelji. Minimalna angažiranost ostalih činilaca tumači se time što njih u obitelji i nema jer su obitelji danas male i žive samostalno.

Svi bi roditelji htjeli dobro odgojiti svoju djecu, i to prema svojem shvaćanju životnih vrijednosti. Kršćanski roditelji htjeli bi ih odgojiti u skladu sa svojim nazorom na život, ali je to danas vrlo teško, jer ideali društva i roditelja nisu ni istovjetni ni usklađeni, dapače znaju biti suprotstavljeni. Osim toga, današnji je život podložan tako brzim promjenama da ih ješko obuhvatiti i uključiti u odgojno djelovanje koje pretpostavlja stanovitu stalnost. U tim kompliciranim prilikama mnogi roditelji čak »dignu ruke« od odgoja svoje djece. Upravo zbog tog neujednačenog pogleda na odgoj djece posebno je značajan ujednačen stav, pozitivan, dakako, obaju roditelja, jer bi, protusloveći jedno drugome, samo porušili ono što žele izgraditi.

⁷ ŽIRP, str. 65—67.

⁸ Na istom mj.

3. Slobodno vrijeme, masovni mediji, edukacija i socijalizacija djece u obitelji

Većina današnjih roditelja seoskog je ili radničkog porijekla. U životu su doživjeli tolike sociološke promjene da ih djedovi ne bi prepoznali. A današnja djeca ne mogu zamisliti mnogo toga iz djetinjstva svojih roditelja. Pod utjecajem tehnike, a još više elektronike, svijest se naglo mijenja, tako da je danas gotovo veća razlika između djedova i unuka nego nekada među stoljećima.

Izmjena rada i odmora zahtjev je ljudske naravi, pa je, prema tome, uvijek postojalo i nekakvo »slobodno vrijeme«. Drugo je pitanje kakav mu je sadržaj dan. U židovskoj, i kasnije u kršćanskoj sredini, dan odmora ima religiozni karakter i kulturni sadržaj. Slobodno vrijeme mogli bismo definirati kao vrijeme koje nam je ostalo nakon ispunjenih obveza, te mu dajemo sadržaj kakav sami želimo.

Institucionalizirano slobodno vrijeme današnje industrijske epohe stvar je novijeg vremena kao uostalom i industrija. Osim djece i umirovljenika, danas svi ljudi svoje vrijeme dijele na radno i slobodno. Radno vrijeme u industriji iznosi trećinu dana, ali je rad tako intenzivan da se čovjek brzo iscrpljuje pa mu je potrebna obnova sila. Ritam dnevnog radnog i slobodnog vremena jednako se izmjenjuje ljeti i zimi, katkad danju i noću. Tom ritmu nisu podložni samo umirovljenici i djeca, ali mu se moraju prilagoditi u zadovoljavanju nekih svojih potreba.

Slobodno vrijeme ima izvanredno značenje za humanizaciju čovjeka i njegova šireg društva, pa je u sferi civiliziranog svijeta i zakonom zajamčeno (dnevno, tjedno i godišnje slobodno vrijeme). To nipošto nije vrijeme nerada, nego vrijeme aktivnog odmora i zadovoljavanja onih čovjekovih potreba koje ne može zadovoljavati dok je na radnom mjestu gdje je podložan različitim disciplinskim propisima i radnim normama radi postizavanja radnog učinka. To u načelu jednako vrijedi za radnike u proizvodnji, preradi, upravi i u svim drugim sektorima rada, pa i za prosvjetni kadar i za omladinu koja uči. Ipak učenici i nastavnici imaju kraće službeno radno vrijeme, ali je predviđeno da se u svoje slobodno vrijeme također posvete svojoj struci.

Odbijemo li osam sati službenog rada i osam sati intenzivnog odmora u snu, čovjeku ostaje još osam sati slobodnog vremena. Pitamo se, kakav sadržaj daje tom slobodnom vremenu? Ispitivanja pokazuju da je to vrlo različito i da se uopće ne da svesti na zajednički nazivnik. Ovisi o čovjekovim potrebama, navikama, kulturi, zanimanju, sposobnostima itd. No, osim kategorije slobodnog vremena nasuprot radu pojedinih osoba, kao činilac odgoja, važno je uočiti slobodno vrijeme u obitelji.

Dijete predškolske dobi može biti sa svojim roditeljima samo kad oni nisu na poslu, a dijete školske dobi samo kad ni ono nije u školi, ni roditelji na poslu, a to nije uvijek lako uskladiti. Tako su već i maloj djeci na-

metnuta ograničenja te najveći dio dana žive bez svojih roditelja. Ali roditelji ne mogu posvetiti djeci ni svoje slobodno vrijeme onoliko koliko bi htjeli. Majke, na primjer, moraju pripremati obroke za cijelu obitelj i posvršavati druge poslove u kući koji nisu ni mali ni laki, osobito ako majka ima više male djece koja se sama ne mogu posluživati. Očevi, ako ne pomažu majkama, preuzimaju dodatne poslove kako bi popravili obiteljski budžet, ili se usavršavaju u svojoj struci da bi dobili bolje radno mjesto ili veću plaću. Školska djeca svoje slobodno vrijeme troše u učenju i igri, a predškolska samo u igri. Odraslija djeca poljoprivrednika, a katkad i obrtnika, dio dnevnog slobodnog vremena ispunjavaju pomažući roditeljima u njihovu poslu.

Majke koje su stupile u radni odnos izvan kuće, a nisu oslobođene kućanskih poslova, različito se odnose prema svojoj školskoj djeci, ovisno o stupnju svoje izobrazbe i ekonomskom stanju obitelji. Jedna anketa među 1479 zaposlenih majki pokazuje slijedeće stanje:

1. 594 (40,2%) — nastojim da i djeca obavljaju dio kućanskih poslova, jer je to i njihova dužnost;
2. 99 (6,7%) — budući da ja radim, nastojim da me djeca zamijene u kućanskim poslovima;
3. 357 (24,1%) — nastojim osloboditi djecu i sve radim mjesto njih;
4. 103 (7,0%) — nastojim poslove rasporediti na druge i djecu osloboditi;
5. 74 (5,0%) — djeca su oslobođena, jer za kućanske poslove imamo posebnu osobu;
6. 252 (17,0%) — bez odgovora!⁹

Uzmemo li 3., 4. i 5. točku, vidimo da 36,1% majki oslobađa djecu kućanskih poslova. To možemo smatrati nepovoljnim rezultatom. Od kućanskih poslova djecu oslobađaju majke s manjom školskom izobrazbom ili majke s velikim primanjima. U jednom i drugom slučaju u djeci se ne razvija smisao za dužnost, uzajamnost, odgovornost, zajedništvo. Ne stječe se kultura rada i stanovanja, a sve te kvalitete čovjek dobiva u prvom redu u obiteljskom domu. Obiteljski dom svojim životom i radom polaže temelje ne samo određene uglađenosti nego i socijalizacije. Odrasli ljudi koji u zajednici žive bez osjećaja za te male stvari, obično su kao djeca bili oslobađani tih poslova jer ih je za njih radio netko drugi, pa to očekuju i u svoje zrelo doba. Djeca koja su zaposlena u kući korisnije upotrebljavaju svoje slobodno vrijeme i više znaju cijeniti zajedničku igru. Djeca koja su bez obveza lako se prepuštaju besposlici i skitnji, što ih vodi u različite socijalne poroke.

Čim se djeca toliko osamostale da se bez opasnosti mogu kretati ulicom, odnosno selom, glavno društvo s kojim će provesti slobodno vrijeme formira se među njihovim vršnjacima. Kasnije su to drugovi iz škole, uli-

⁹ Isto, str. 72.

ce ili gradske četvrti. Takva su djeca vrlo malo u krugu obitelji koja uostalom i nikad nije na okupu, osim možda uvečer, u dane vikenda ili godišnjeg odmora roditelja.

Velik broj obitelji nađe se zajedno za običnih večeri, ali se ne bi moglo reći da je ozračje dosta slobodno i obiteljski intimno. Djeca se, naime, spremaju za sutrašnju školu, majka radi kućanske poslove, a otac češće sjedi pred »uljezom« koji se zove televizor.

Premda je kupljen iz kulturno-rekreativnih razloga, mali ekran postaje povod otuđenja među članovima obitelji. Dok je ekran otvoren, potpuno apsorbira čovjekovu pažnju, te čovjek nije kadar komunicirati s ljudima oko sebe. Gledaoci su fizički zajedno, ali nisu zajednica, makar se radilo o članovima jedne obitelji.

Iako pravi roditelji ne mogu nikada biti toliko umorni da ih njihova djeca ne bi zanimala, ipak ne mogu lako podnijeti njihova pitanja i zano-vijetanja dok se poslije napornog rada odmaraju čitajući novine ili gledajući televizor. No možda nisu svjesni da su i djeca umorna od čekanja da se roditelji vrate. Ta možda su cijeli dan živjela bez njih, a ne mogu bez njih. Odbiju li roditelji dijete dva, tri ili više puta, ono pomisli da ga roditelji ne vole pa se više neće ni približavati, ili bar ne s istom radošću i slobodom. Povući će se i otići u društvo svojih vršnjaka gdje se osjeća slobodnije nego uz tatu i mamu.

Za dijete je najgore ako dobije dojam da nije voljeno. Nedostatak ljubavi prema djetetu, osobito u predškolsko doba, onemogućuje mu pravilnu socijalizaciju jer trpi od osjećaja zapuštenosti. Kako god je štetan »posjednički« stav prema djetetu kad se dijete ne smije odlijepiti od roditelja, isto je tako štetno ako osjeća da nikome ne pripada. Ni jedno ni drugo ne vodi uspješnoj socijalizaciji.¹⁰

Djeca se pred televizorom znaju vladati kao i njihovi roditelji. Katkad tako intenzivno prate program da ne vole da ih itko smeta, pa ni tata ni mama. Osobito to ne vole školska djeca kojoj se postavljaju pitanja o tome kako je bilo u školi danas ili što imaju naučiti za sutra. Dječji: »Pusti me na miru«, znači: Nisi mi zanimljiv. Roditelj koji je često tako nezanimljiv, uistinu postane nezanimljiv.

Dijete danas provede pred televizijom dosta vremena prateći specijalne programe za djecu. Dječaci osobito vole gledati kriminalističke filmove, a sva djeca crtane filmove. Intenzivno prateći film na neki se način identificiraju s glavnim junakom koji obično »puca« i tako snagom i lukavstvom postaje pobjednik, a svaki bi dječak želio biti pobjednik i slavljениk. Mnogi maloljetni delinkventi priznaju da su s delinkvencijom počeli oponašajući »junake ekrana«. Drugim riječima, filmovi s malog ekrana (kao i s velikog!) bude ili potenciraju u djeci neke negativne sklonosti.

¹⁰ Usp. Đ. ĐORĐEVIĆ, *nav. dj.*, str. 187.

Ukusi roditelja i djece vrlo se razlikuju. Zato se masovnim medijima služe odijeljeno i žive u dva različita svijeta. No, kako se ta dva svijeta ipak moraju i sastajati, dapače, usmjereni su jedan na drugog, teško se sporazumijevaju i dolazi do poznatog sukoba među generacijama. To potraje do studentskih godina ili i dulje, dok mladi ne izbore, a stariji ne priznaju potrebnu samostalnost. Ali sve napetosti dešavaju se baš u onoj istoj obiteljskoj sobi koja je inače predviđena za provođenje slobodnog vremena u intimnom obiteljskom krugu. Zbog televizije čak se i supruzi uzajamno otuđuju, jer im taj uljez onemogućuje normalnu komunikaciju. Žive jedno uz drugo, ali kao da se jedno za drugo ne zanimaju, jer je svatko našao drugi objekt interesa. Na to su osobito sklone pomišljati žene ako ih muževi ostavljaju same u kućanskim poslovima.

Međugeneracijskog okupljanja danas je vrlo malo, a ljudi uglavnom žive u doticaju sa svojim vršnjacima. Tako su i djeca više pod utjecajem djece nego roditelja. Time se briga za dječji provod mora samo povećati, jer među djecom glavnu riječ obično imaju smioniji, lukaviji i slobodniji, pa i za negativne stvari, ako ih je »ulica« tako već formirala.

Za okupljanje svih članova obitelji vrlo su pogodni dani vikenda, ako ih škola ili različite omladinske organizacije ne predvide za druge aktivnosti koje mlade opet odvuku iz obiteljskog kruga. To su inače dragocjeni dani kad se na dječjim licima čita više radosti jer se obitelj našla na okupu i kod zajedničkog obiteljskog stola. Većina majki ima slobodnu nedjelju, a samo neke imaju slobodnu i subotu.¹¹ No većina uopće ne planira kako da provede svoje slobodno vrijeme,¹² iako sve kažu da bi ga najradije provele sa svojom djecom¹³ pa se u praksi tako i dešava.¹⁴ Isto tako i većina zaposlenih žena svoj godišnji odmor provodi s članovima obitelji. Dok otac svoj svakidašnji odmor voli provesti među svojim prijateljima tražeći poseban muški stil zabave, različite informacije i slično, za tjednog i godišnjeg odmora i on je najradije sa svojom obitelji.

Obitelj koja raspolaže vlastitim automobilom može svoje zajedništvo još bolje doživjeti ako svi zajedno nekamo odu iz uskih gradskih dimenzija. Otac za volanom slika je upravitelja cijele obitelji, pa se u djeci budi poštovanje i povjerenje prema njemu. Još je bolje ako dio puta vozi majka. Tada djeca doživljavaju roditelje kao ravnopravne partnere, što pomaže da se u njima razvija demokratski duh i poštovanje prema majci. Vladanje na vikend putovanju ima i druge zahtjeve koji pomažu čovjeku da ravija svoju socijalnu dimenziju, a nadasve velikodušnost. To je u prvom redu vladanje prema ostalim sudionicima u prometu, a zatim i drugovanje na rekreativnim mjestima. Nestrpljivost, srditost i sebičnost, a ponajviše alkoholizam najveći su neprijatelji ugodnog vikenda, jer mjesto do socijalnih dovode do asocijalnih stavova, a to djeluje i na dječji ka-

¹¹ ŽIRP, str. 179—185.

¹² Na istom mj.

¹³ Na istom mj.

¹⁴ Na istom mj.

rakter. Ostave li djeca roditelje nakon povratka kući da bi se što prije našla u društvu svojih malih prijatelja, znak je da im je uz roditelje bilo dosadno i da je vikend za njih (djecu!) izgubljen.

Između roditelja i djece može doći do konflikta u različitim stvarima, ovisno o dobi, spolu, zanimanju, izobrazbi, ulozi u obitelji itd.¹⁵ Na temelju istraživanja konfliktnih područja, dr. Miro A. Mihovilović za ta područja koja su usko vezana s faktorom slobodnog vremena kaže slijedeće: »Iako je starija generacija često sumnjičava prema zabavi mladih, ipak roditelji nisu u principu protiv zabave svoje djece, jer znaju da im je potrebna. Ali se ne slažu sa zabavom koja je spojena s noćnim izlascima. Pogledamo li konfliktna područja poredana na grafikonu kako ga donosi isti autor,¹⁶ vidimo da su noćni izlasci najšire konfliktno područje. Sve ostalo što spada u slobodno vrijeme kao: život u prirodi, zabava, zajednički život, higijena, ... spada u gornju polovicu piramide prikazanog grafikona« (str. 146.).

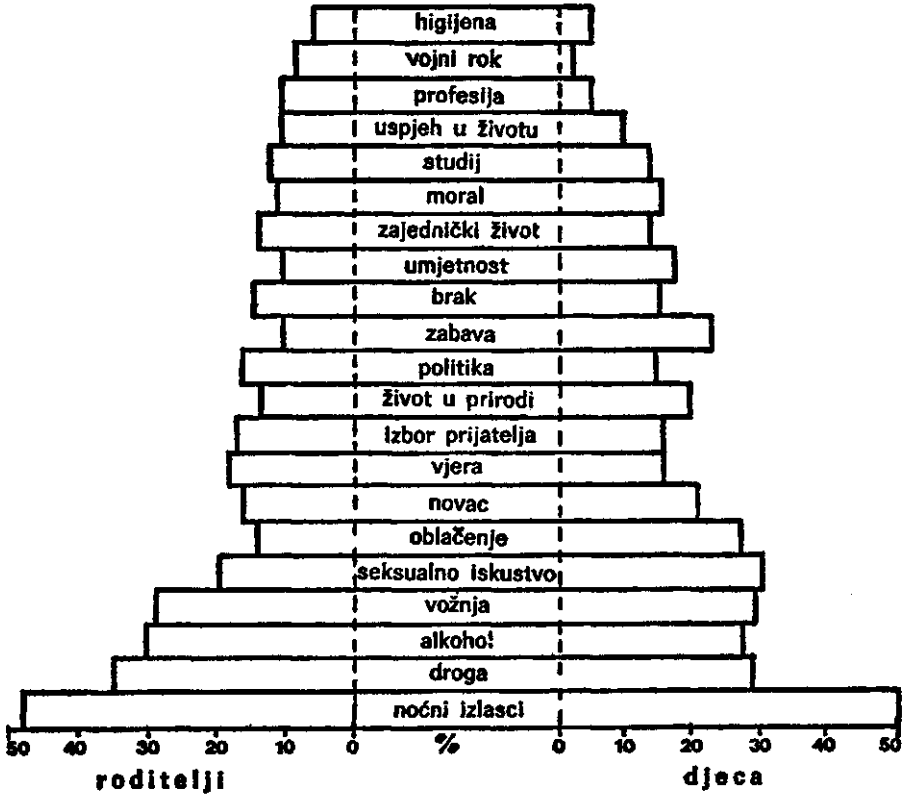
Suvremeni masovni mediji omogućuju djeci i mladeži stjecanje kudikamo više informacija sa svih područja života i svijeta nego su ih imali njihovi roditelji. Stupanj školske izobrazbe današnje djece također je mnogo viši od stupnja što su ga imali njihovi roditelji dok su sjedili u školskim klupama, iako možda ne toliko cjelovit i sistematiziran. To dovodi do obostranog nepovjerenja, jer djeca raspolažu s dosta znanja, ali s premalo iskustva kojim raspolažu njihovi roditelji. Osobito omladina u zamahu puberteta pokazuje nervozu prema »konzervativnim roditeljima« i treba mnogo umještosti da se od mladog čovjeka u obitelji stvori odgojen i socijalno prilagođen zreo čovjek.

---

¹⁵ M. A. MIHOVILOVIĆ, *Konflikti generacija*, str. 61—63.

¹⁶ Na istom mj.

Zone konflikata

Školska sprema roditelja potvrđuje ovaj rezultat neslaganja:

1. Roditelji s osnovnom školom	56,4%
2. Roditelji sa srednjom školom	46,1%
3. Roditelji s višom ili visokom školom	37,5%

Kćerke se sukobljavaju s roditeljima zbog svojih novćnih izlazaka u 56% slučajeva, a sinovi u 44% slučajeva.